

ZNAČENJA TRADICIJSKOGA PRI KONSTRUIRANJU ISTARSKIH IDENTITETA

NEVENA ŠKRBIĆ ALEMPIJEVIĆ

Filozofski fakultet

Odsjek za etnologiju

10000 Zagreb, Ivana Lučića 3

UDK 39:312

Izvorni znanstveni rad

Original scientific paper

Prihvaćeno: 01. 12. 2003.

Ovim se radom promišljaju kriteriji za stvaranje simboličkoga inventara kojim se definirala Istra u dvije različite povijesne epizode, u razdoblju tijekom i nakon drugoga svjetskoga rata, u vrijeme pripojenja Istre "matici - domovini" Jugoslaviji, te nakon osamostaljenja Hrvatske, devedesetih godina 20. stoljeća. Posebno se prate promjene u značenjima koje motivi inspirirani istarskom ruralnom baštinom doživljavaju u svojoj drugoj egzistenciji, zbog društvenih fluktuacija te smjenjivanja političkih sustava.

UVOD

U proljeće 2001. godine Etnografski muzej Istre pripremao je izložbu o razumijevanjima i tumačenjima Istre i njezine tradicijske baštine kroz povijest. Temelj su istraživanjima, koja su prethodila izložbi, pored referentne arhivske građe i podataka iz regionalnoga tiska, bili i brojni razgovori sa stanovnicima Istre o tome što danas znači biti *Istranin/Istrijan*, a što je taj pojam značio u vremenu nakon drugoga svjetskoga rata. Pritom su se posebno važnima činili oni iskazi koji su tematizirali utjecaj politike na istarsku svakodnevicu. Među kazivačima je najrazgovorljiviji bio Vladimir Ursić iz Pule, zaljubljenik, kako sam navodi, *u sve što je istarsko*. Godinama je prikupljao različite dokumente, fotografije i razglednice koji *svjedoče o bogatstvu i jedinstvenosti istarskoga kulturnoga nasljeđa*.

Ursićevi albumi s istarskim razglednicama, među kojima najstariji primjerci pripadaju polovici 19. stoljeća, svjedoče, među ostalim, o državnoj i političkoj "stvarnosti" ili, bolje rečeno, stvarnostima Istre kroz stotinu i pedeset godina. Kronološki je slijed razglednica u ovim albumima ujedno slijed povijesnih imaginiranja Istre. Na austro-ugarskim se razglednicama Istra predstavlja kao egzotična austrijska Rivijera, zemlja dobrog vina, mondenih ljetovališta, ali i "plemenitih divljaka" iz zaleđa. Njihov su način

života posjetitelji iz središta monarhije, u skladu s onodobnom evolucionističkom mišlju, poimali kao “kulturnu fazu” kroz koju je “austrijska civilizacija” davno prošla, kao intrigantnu živu okaminu vlastite davno protekle prošlosti. Razglednice iz vremena u kojem je Istra bila anektirana fašističkoj Italiji ukazuju pak na kontinuitet romanskoga prisustva na poluotoku, ujedno veličajući rimsko i mletačko nasljeđe kao dominantno i jedino vrijedno. Nakon drugoga svjetskoga rata i slikovni se govor razglednica usklađuje s retorikom nove, jugoslavenske politike: jednako isključivo, sada se Istra predočuje kao “čisto slavenska” regija. Naposljetku, razglednice iz devedesetih godina 20. stoljeća, često dvojezično naslovljene kao *Terra magica / Čudesna Istra*, apeliraju ili i potpomažu u oblikovanju prepoznatljivoga skupa simbola regionalnih, istarskih posebnosti.

Jesu li, međutim, a to je pitanje koje će etnologa posebno zanimati, oni koji su kupovali razglednice da bi ih poslali poštom ili sačuvali za sebe kao uspomenu, doista u njima vidjeli reprezentativan slikovni sažetak rodnoga kraja ili kraja koji su posjetili, sažetak u kojemu se ne sažima samo kultura Istre nego i posebno, povijesno i politički određeno tumačenje istarske kulture? Također, hoće li te razglednice značiti isto u vremenu u kojem su se kupile i u kojem su putovale poštom i kasnije, kada su postale dijelom zbirki, poput Ursičeve?

Teorija raspolaze odgovorom samo na drugo pitanje: značenja simbola identiteta nisu fiksna ni zadana u samoj njihovoj formi. *Ona su u društvu pa stoga u ljudima* (prev. autorica) (Edelman 1964:11). Pored toga, ako simbol identiteta ispuni svoju zadaću, taj uspjeh ne znači i to da će svi pojedinci koji se s njim identificiraju simbol tumačiti na jednak način. Upravo ta reinterpretacija kolektivnih identiteta na razini pojedinca važan je korak pri konstruiranju osobnoga identiteta (Greverus 1996:100).

Odgovor na prvo pitanje mnogo je složeniji. Cilj je ovoga rada ponuditi dio toga odgovora: ukazati na procese kojima se pojedini motivi preuzeti iz tradicijske kulture Istre, i to pretežito iz njezinoga ruralnoga segmenta, transponiraju u oruđa ozakonjenja političke vlasti s jedne i simbole identiteta s druge strane.¹ Tako se simboli tumače i kao označitelji svojevrstne mentalne

¹ Grada se za ovo istraživanje prikupljala tijekom autoričinoga dvogodišnjega boravka u Istri (od 1999. do 2001. godine) te rada na pripremanju izložbi Etnografskog muzeja Istre. Pored velikoga broja prikupljenih iskaza o samoidentifikaciji Istrana, dragocjen izvor podataka o ovoj tematici, posebice za poslijeratni period, predstavljaju fondovi Hrvatskog državnog arhiva u Pazinu (Prefektura Istre, 1923.-1945./ Prefettura dell' Istria, 1923-1945, Oblasni narodni odbor za Istru, 1946. te Oblasna komisija za ratne štete, 1946.-1947.) i pojedini članci u regionalnom dnevnom tisku, u prvom redu u *Glasi Istre*.

granice, granice koja pripadnike jedne zajednice postavlja u relaciju prema onima “drugima” i odjeljuje ih od njih. To je “prepoznavanje drugog” važan motiv simboličke legitimizacije političkih elita, a posebno je “osjetljivo” u trenucima političkih promjena, kada se “novi” identitet opisuje preko “prethodnoga”, prepravljajući ga ili negira. Novi se simbolički inventar “ugrađuje” u javnost posredovanjem medija, tiska ili televizije, ili različitih odgojno-obrazovnih institucija (Anderson 1983).

No, ovdje ne valja javnost ili članove zajednice koja se promatra shvatiti kao pasivne preuzimatelje simbolike koju nameće elita. Situacija preuzimanja nekog vida kolektivnoga identiteta kreativna je utoliko što pojedinci simbolima pripisuju vlastita značenja, pa ponekad i ona koja nisu u skladu s vladajućom ideologijom (Frykman 1995:6-7). Očita “poplava” istarske simbolike i izvan javnoga diskurza, primjerice, u istarskim domaćinstvima, *oštarijama* (gostionicama), trgovinama, na sajmovima i drugdje pokazatelj je takvoga “neformaliziranja” identiteta. Stoga pojedini elementi preuzeti iz “tradicije” i smješteni u novi, drugačiji kontekst neće biti pokazateljem tradicionaliziranja kulture. Radije, ta će se premosnica tumačiti u skladu s tezom o kulturnim fiksacijama, u smislu pozivanja za prošlošću kao simboličkim temeljem kolektivnoga identiteta. Prošlost se, dakle, ne baštini, a ono što se njeguje unutar zajednice te služi kao njezina integracijska sila je sjećanje, i to kulturalizirano, uniformno i pročišćeno od konotacija nepoželjnih određenom povijesnom trenutku, političkoj eliti ili društvenoj zajednici (Greverus 1996:112). Kolektivno je sjećanje na povijest i tradiciju selektivno, a simboli odražavaju tradiciju onakvom kakvu je “mi” želimo pamtiti. Također, odabir motiva koji će poslužiti kao simbolička obilježja identiteta bitno ovisi i o simboličkom inventaru *drugoga*. Pomoću tih se simbola, u pravilu, “mi” određujemo kao “bolji”, “autentičniji” i “bitno drukčiji” od “drugih”. Ovim će se radom stoga pokušati ukazati na to kako se slika o Istri, u pravilu pojednostavljena i djelomična, mijenjala ovisno o političkim prilikama i, jednako važno, tumačenju i razumijevanju tih prilika.

KAKO SE KALILA JUGOSLAVENSKA ISTRA?

Kao jedna od osnovnih sastavnica tradicijske baštine Istre u svakodnevnom diskurzu često se izdvaja njezina raznolikost i višeslojnost. Svijest je stanovnika Istre o postojanju paralelnih i uslojenih kultura na tom relativno malom prostoru tako izražena da se kulturne razlike potcrtavaju u razgovoru o gotovo svakoj temi. Tako, primjerice, nekadašnji tkalac Ivan Voščon, opisujući svoju djelatnost, ističe: *Moji su bili glavni kalci i za ova sela prema zapadu, tu kadi*

*su Vlahi*². Oni su nosili istu robu kako i mi tu, ali je nisu nosili isto. Njihovim se curama, pričali su mi moji stareji, vidila kosa ispod facola, a na to se pri ovdi ni dobro gledalo, ni to bilo pristojno. Takove su bile užance... Svi smo mi tu Istrijani u ovim selima, ali raznih vrsti (iz razgovora s Ivanom Voščonom u Brinjanima kod Kringe 29. srpnja 2001.).

Brojni su čimbenici doprinijeli heterogenosti kultura unutar istarske cjeline. Povijesni izvori od 13. stoljeća nadalje (od vremena jačanja mletačke moći na području Istre), ukazuju na usporedno življenje istrovenetskoga, dakle, romanskoga sloja te slavenskoga stanovništva, koje su sačinjavali Hrvati i Slovenci (Bufon 1999:166). Romanski su stanovnici većinom nastavali urbana i poluurbana naselja, i to uglavnom primorska središta i njihovo neposredno zaleđe te su u velikoj mjeri sačinjavali istarsku trgovačku, obrtničku i činovničku strukturu, dok je ruralna unutrašnjost Istre bila pretežito napučena slavenskim stanovništvom, koje se uglavnom bavilo zemljoradnjom i stočarstvom.³ Tijekom srednjega vijeka, a posebno intenzivno od 15. stoljeća nadalje, u vrijeme najezde Turaka, u Istru se doseljuju izbjeglice iz Dalmatinske Zagore, Bosne, Albanije, a među njima je bilo i skupina koje su govorile rumunjskim narječjem. Riječ je o pripadnicima različitih etničkih i vjerskih skupina, i to pretežito o stočarskom, pokretnijem sloju. Većina je migrirala samoinicijativno, ali su pojedine skupine preseljene u Istru odredbom mletačke vlasti (kao što je slučaj s crnogorskim stanovništvom koje je naseljavano u Peroj).

Ucrtavanju daljnjih granica u mentalnu kartu Istre pridonijelo je i postavljanje političkih granica, koje su dijelile suprotstavljene državne formacije, unutar istarskoga teritorija. Tako je, primjerice, granica između Mletačke Republike i Austrije, koja je postojala duže od tri stoljeća, rascijepila etnički homogene zajednice, što je postupno dovelo i do kulturne polarizacije stanovnika

² Pojam *Vlahi* u Istri odnosi se na stanovnike sela koja su naseljavali iseljenici iz Dalmatinske Zagore, Hercegovine, zapadne Bosne, Crne Gore itd., naročito intenzivno tijekom 15. i 16. stoljeća (Darovec 1997:58). Etnik *Vlah* rasprostranjen je i u drugim krajevima Hrvatske: stanovnici srednjodalmatinskih otoka tim nazivom označavaju stanovnike susjednih naselja na kontinentu, ovi, pak, pod *Vlajima* podrazumijevaju stanovnike Dalmatinske Zagore, dok su Dubrovčani *Vlasima* nazivali stočarsko stanovništvo u zaleđu itd. Istarski *Vlahi* su, zauzvrat, zatečeno slavensko stanovništvo središnje Istre nazivali *Bezjakima*. Između te dvije skupine u trenutku doseljavanja postojala je razlika u osnovnom načinu privređivanja: *Vlahi* su u Istru došli pretežito kao stočari. Oba etnika koriste se i danas, premda su se vidljive razlike u načinu života dviju zajednica na koje se ovi izrazi odnose izgubile.

³ Naravno da je ova podjela donekle uopćena; ona nije bila striktna, a granica između urbane i ruralne Istre nije bila nepropusna. Zabilježeni su mnogi primjeri koji se ne uklapaju u ovu shemu. Međutim, prema povijesnim podacima, opća je slika izgledala ovako. Osim toga, ovakva povijesna podjela poluotoka na romansku = urbanu, te slavensku = ruralnu Istre funkcionirala je među samim Istranima te je znatno utjecala na odabir istarskoga simboličkoga inventara nakon drugoga svjetskoga rata.

s različitih strana granice. Svijest o toj različitosti i danas se izražava upotrebom etnika *Kraljevci* (u značenju podanika austrijskoga kralja) i *Benečani* (koji se odnosio na stanovništvo pod venecijanskom vlašću).

No, percepcija regije kroz kulturnu raznolikost ni u kojem slučaju nije zastupljena u simboličkom inventaru koji se konstruira u vrijeme pripajanja Istre Jugoslaviji, u jeku i neposredno nakon drugoga svjetskoga rata.

Tijekom rata, 13. rujna 1943. godine, Okružni narodni odbor je u Pazinu donio odluku o sjedinjenju Istre s maticom-domovinom. Već tada su se pojedini istarski tradicijski motivi počeli isticati usporedno sa simbolima Narodnooslobodilačke borbe i portretima partizanskih vođa, o čemu svjedoči *Odaziv Istranima*, reagiranje Vladimira Nazora na uključivanje istarskih boraca u Narodnooslobodilački rat: *Gvozdene sopele ječe po brdima istarskih otoka i rogovi od željeza tule u dočićima krševite Ćićarije. Istra se budi. Zove sopelama od gvožđa i partizanskim rogovima od željeza...* (istaknula autorica; Strčić 1994:20).

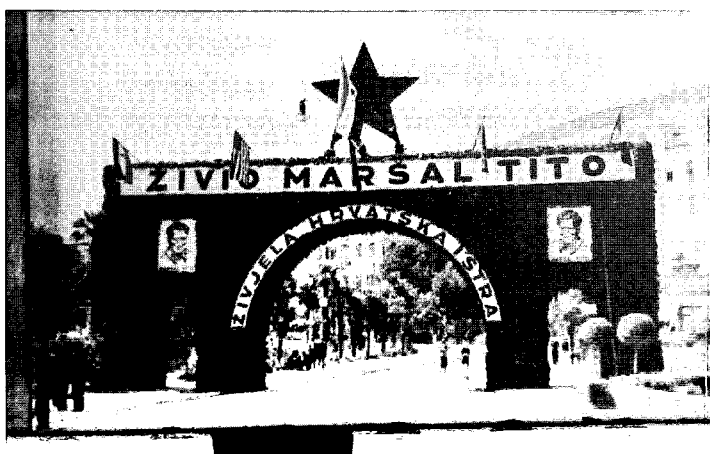
Premda su partizanske skupine, nakon juriša na Pazin 8. svibnja 1945. godine, iz sukoba s talijanskom vojskom izašle kao pobjednici, na razini globalne politike još se nije definiralo pitanje treba li Istra pripasti Jugoslaviji ili Italiji. Čitav je teritorij Istre tzv. Morganovom linijom bio podijeljen na dvije zone, zonu A, koju su nadzirale angloameričke trupe, i zonu B, koja je bila pod jugoslavenskom upravom. Da bi se konačno razriješilo istarsko pitanje, Vijeće ministara vanjskih poslova savezničkih sila na zasjedanju u Parizu u svibnju 1946. osnovalo je Međusavezničku komisiju za razgraničenje Jugoslavije i Italije, koju su činili predstavnici Francuske, SAD-a, Sovjetskoga Saveza i Velike Britanije. Delegacija je trebala proputovati Istrom: 13. lipnja bio je planiran dolazak u Pazin, a 19. lipnja obilazak Motovuna, Sovinjaka, Višnjana i Vižinade. Tijekom svoga sedmodnevnoga boravka komisija je trebala presuditi o tome odaju li Istra i njezin narod u većoj mjeri slavenski ili romanski karakter te kuda treba povući crtu koja će odijeliti ta dva "svijeta" (HDAP: Oblasni narodni odbor za Istru, 1946).

Pred jugoslavensku je vladu time bila postavljena odgovorna zadaća koju su predstavnici vlasti definirali kao *ispravljanje višestoljetne nepravde nanesene slavenskom stanovništvu u Istri*: trebalo je vanjskim promatračima dokazati da je Istra hrvatska, odnosno jugoslavenska (Tumpić 1993:237). Udarne teme u svim medijima bile su dolazak i rad savezničke komisije te opsežne pripreme za njezin doček. Ovako je *Glas Istre* 8. lipnja 1946. godine, u članku naslovljenom *Dobro došli naši saveznici! Istra pozdravlja dolazak Međunarodne komisije za razgraničenje* iskazao delegaciji svoju dobrodošlicu: *Čitava Istra raskriljenih Vas ruku dočekuje. Njezino veliko slavensko srce pokazuje bratsku gostoljubivost*

i duboko poštovanje prema Vama predstavnicima savezničkih zemalja... Prolazit ćete kroz naša sela i gradiće i vidjeti narodno raspoloženje. U ovoj maloju slavenskoj zemlji vidjet ćete i susresti narod koji se vjekovima borio za svoju nacionalnu slobodu... Ova mala zemlja u koju dolazite dio je slavenskog svijeta. Kao takva ona je prošla tešku i patničku historiju. Bila je rob u rukama tuđina, koji ju je nepravednim i sramotnim rapallskim ugovorom bacio u ralje talijanskog okupatora. Od tada nam je bila oduzeta naša nacionalna sloboda. Nismo smjeli otvoreno reći da smo Hrvati... Uza sve te njihove pokušaje ostali smo Hrvati u većini, naša nacionalna svijest nije se pokolebala, naša ljubav prema majci Jugoslaviji postala je još jača, ona se pretvorila u neizmjernu snagu koju više ni jedna sila ne može uništiti... Naš narod je hiljade puta već rekao da postoje samo dva puta za rješenje njegove sudbine - ili smrt ili život - Italija ili Jugoslavija... Hoćemo Jugoslaviju! (prema Nikočević 2002:95-96).

Narodni su odbori organizirali ispisivanje parola i po najmanjim zaselcima uz koje je komisija prolazila, kojima su se slavili Tito i partizani, Narodnooslobodilačka borba te, u prvom redu, jugoslavenstvo Istre, o čemu svjedoči i sljedeće izvješće: *Narod je noću, gdje je Komisija za razgraničenje u početku uspjela odrediti privremenu liniju, odnosio i odbacivao granične kolce, a na njihovo mjesto zabijao nove s natpisom: Tu je Jugoslavija* (Tumpić 1993:243). Isto se isticalo i na slavlucima koji su dočekivali komisiju u većim mjestima, a posebice u slavenskom srcu Istre, u Pazinu (fotografija 1).

No, niti istaknuta partijska ikonografija vidljiva na ovakvim slavlucima, niti plesanje Partizanskoga kola, pa niti izvođenje partizanskih pjesama nisu

Fotografija 1: Slavoluk postavljen u Pazinu uoči dolaska Međunarodne komisije za razgraničenje.

Fotografija 2: Oranje s boškarinima.

Fotografija 3: Sopci u roženice i plesači baluna.

mogli u dovoljnoj mjeri potkrijepiti tezu o povijesnoj utemeljenosti boravka slavenskoga življa u Istri. Slavenstvo poluotoka trebalo se iskazati i na druge načine: naglašavanjem onih tradicijskih elemenata koji su imali određeni kontinuitet u raznolikoj istarskoj kulturnoj praksi. Tragalo se, dakle, za onim elementima kojima se mogao priključiti atribut "autentični", a koji, opet, nedvosmisleno govore o svom slavenskom podrijetlu i, barem prividno, isključuju bilo kakav strani utjecaj. Pritom su se kreatori toga novoga istarskoga identiteta usmjerili na opreku koja je već otprije postojala u svijesti Istrana, a i stranih opisivača kulturne baštine u Istri⁴. Prema tome se modelu romanska kultura tumačila kao urbana, a pridodane su joj još i odrednice "strana", "tuđa", "gospodska", "pomodna", dok se slavenska kultura opisivala kao ruralna, ali i kao "autentična", "prava", "naša". Na njegovanje takve samoidentifikacije "narodna je vlast" pozivala ovakvim proglasima: *Šćavunska masa sada ustaje protiv strane gospode (domaće nije bilo)* (Strčić 1994:28). Naglašavanje klasne razlike između "nas" (Jugoslavena u Istri) i "njih" (Talijana u Istri) u poslijeratnome je razdoblju rezultiralo proglašavanjem odabranih elemenata istarske ruralne baštine dokazom hrvatstva/slavenstva Istre. Kao presudni čimbenik u posezanju za seoskom baštinom iznosio se argument da su se strane vlasti i mode u Istri izmjenjivale, ne ostavljajući pritom upečatljiv trag, dok je seoska kultura ustrajno i samozatajno preživljavala i nadživljavala sve sustave i sve vladare. Prednost su u odabiru iz baštine imali jednostavni, rukom rađeni predmeti: "istarska narodna nošnja" i posebice klinasto ruho izrađeno od domaćega sukna, zatim ruralna arhitektura, naročito oblici građeni u suhozidu (kao što je *kažun*), oraće sprave, drvena zaprežna kola, *boškarin* (autohtono istarsko govedo) i slični "izvorni" elementi (fotografija 2).

Bogatu su riznicu potencijalnih simbola istarskoga slavenskoga identiteta, "jednostavnoga, ali vjerodostojnoga", predstavljali folklorna glazba i ples ruralne Istre. Pritom se isticalo dvoglasno pjevanje i sviranje na "tanko" i "debelo", u tzv. "istarskoj ljestvici" te ples *balon*, koji nisu zabilježeni u istrovenetskoj kulturnoj praksi, pa su imali sve odlike razlikovnoga kulturnoga obilježja. Istom su simboličkom inventaru pripala i glazbala koja su, za razliku od talijanskih harmonika *triještina*, *vijulina* i *bajsova*, karakterizirali seoske zabave: *mih*, a posebno *roženice* ili *sopele* (fotografija 3).⁵

⁴ Naime, još su austrijski putopisci i etnografi krajem 19. stoljeća opisivali talijanske žitelje kao nositelje urbane kulture u Istri, a Slavene kao ruralni sloj.

⁵ Ovo je glazbalo Mate Balota, istarski pisac i ekonomist koji je nakon aneksije Istre fašističkoj Italiji emigrirao u Jugoslaviju, proglasio *glasom slavenstva* te im je pripisao tisućljetnu opstojnost na istarskom prostoru, rekavši da u Istri *svire već milijare lit.* Podaci o srodnosti ovog glazbala s arapskim *šalmajem* nisu doveli do njegova demistificiranja, odnosno do izvlačenja iz mitske, bezvremenske dimenzije, a njegova važnost u traganju za "autentičnom" i "nepromijenjenom" Istrom ostala je neumanjena do danas (Marušić 1995:89).

Sav se taj simbolički inventar iznio pred članove Međunarodne komisije. Istrani su dočekivali delegaciju, pa čak je i presretali po istarskim cestama plešući balon, sopeći u roženice, odjeveni u narodne nošnje, uzvikujući: *Hoćemo Jugoslaviju!* U Pazinu se organizirala *Smotra istarskoga folklor*a, koja je trebala ukazati na drevnost i utemeljenost "slavenskoga narodnoga blaga" na istarskom prostoru. Ovako je ta folklorna manifestacija opisana u *Glasi Istre*: U nizu priredaba za vrijeme rada Savezničke komisije u Istri bit će u nedjelju 17. ovog mjeseca... priređen veliki festival istarskog narodnog folklor a u Narodnom domu. Tu će biti prikazane istarske narodne nošnje, narodno kolo "balun", *istarsko dvoglasno pjevanje, svirka na "mih" i "roženice"* (prema Tadejević 1983:19,21). Tom se zgodom upriličila i izložba pod nazivom *Svjedočanstva o slavenstvu Istre*, a uz statističke podatke o etničkoj slici Istre, spomenike pisane glagoljicom i sl., važan dio toga postava tvorila je etnografska građa.

U listopadu 1946. na Pariškoj mirovnoj konferenciji donesena je odluka da se veći dio istarskoga poluotoka pripoji Jugoslaviji, dok su Trst i njegovo zaleđe ostali unutar granica Italije. No, taj događaj nije stao na kraj isticanju simbola slavenstva u Istri, jednako u prostoru politike kao i u prostoru obične, istarske svakodnevice. Sljedećih će se četrdeset godina i u muzejskim prezentacijama Istru vidjeti kao ruralni prostor, neokrtnjen poviješću.⁶ Takvome rustificiranju istarske kulturne baštine svakako je doprinijelo i tadašnje definiranje predmeta etnologije i muzeologije. Ipak, čini se da ključan razlog leži u vladajućoj ideologiji: istarska heterogenost kosila se s glavnom političkom nakanom dokazivanja istarske kulturne uniformnosti.

Isto je vidljivo i na razglednicama tiskanim od pedesetih do devedesetih godina 20. stoljeća. Posebno često, one prikazuju "izvornu", seosku Istru, pa i sve simbole slavenskoga istrijanstva koji su se 1946. godine predstavili Međunarodnoj komisiji za razgraničenje. Pored tih toposa, na razglednicama se ovoga razdoblja javlja i "istarsko ognjište", simbol doma, izvorišta "pravih vrijednosti" te priprostoga, mukotrpnoga, ali idiličnoga života. Uz ognjište se uglavnom postavlja lik žene, majke, čuvarice doma i domovine (fotografije 4 i 5). Ističu se, dakle, prikazi harmonične istarske obitelji, sklada u skromnoj istarskoj svakodnevici, nenametljive idile radišnoga istarskoga - slavenskoga čovjeka.

⁶ Nije bila rijetkost da gradski muzeji kao reprezente vlastite tradicijske baštine izlažu građu iz drugih, kulturno drukčijih krajeva Istre. Jedan od primjera takvog pristupa je stalni etnografski postav Gradskoga muzeja u Bujama, koji je ostao nepromijenjen do danas. Među izlošcima zapažaju se brojne tekstilne rukotvorine iz okolice Žminja, dakle, iz središnje Istre. Takav nedostatak tekstilnoga materijala iz Buja i okolice mogao bi se objasniti činjenicom da materijali kupljeni u Trstu te građanski način odijevanja karakterističan za Bujštinu nisu zanimali sakupljače toga vremena. No, moguće je da se ovim načinom prezentiranja baštine nastojala skrenuti pozornost s jake prisutnosti romanske komponente na tom području.

Takvo ustrajavanje na predstavljanju Istre kao ruralnoga prostora postupno je dovelo do neprepoznavanja kulture poluurbanih i urbanih naselja kao jednako karakterističnih za Istru i u istoj mjeri utemeljenih u kulturnoj tradiciji. Taj se kulturni sloj predočio kao “import podložan vanjskim utjecajima”, strano tijelo i u široj, jugoslavenskoj zajednici. U političkom se diskursu pedesetih i šezdesetih godina prošloga stoljeća i Jugoslavija, naime, definirala kao zemlja radnika i seljaka: srp i čekić bili su njezini “zaštitni znaci”. Promatran u tom svjetlu, istarski čovjek sa srpom u ruci nije predstavljao samo ponosnoga Slavena koji je ostvario pobjedu nad “talijanskim okupatorom”, već i simbol dominacije radničkoga, produktivnoga sloja nad eksploatatorskom buržujskom, građanskom klasom.

Fotografija 5: Kraj ognjišća.

Fotografija 6: Nonica prede.

KONSTRUIRANJE ISTRE IZNUTRA: SIMBOLI REGIONALNOGA IDENTITETA DEVEDESETIH

POLAZEĆI od toga da je Istra jedinstvena, povijesna, zemljopisna i kulturna regija, čije su osnovne osobitosti plurietničnost, višejezičnost, međuetnička tolerancija i otvorenost prema okruženju,

PRIZNAVAJUĆI pozitivan značaj istarskog regionalnog identiteta u promicanju i zaštiti istarskih osobitosti i ponovnog zbližavanja istarskog svijeta...

PRVI SVJETSKI KONGRES ISTRIJANA donosi DEKLARACIJU O ISTRU... (Deklaracija o Istri 1995:111)

Kao što pokazuje ovaj odlomak iz Deklaracije o Istri, devedesetih godina 20. stoljeća postupno se oblikuje novi diskurz o Istri i "istarskome čovjeku". Njegova je osnovna sastavnica predodžba o Istri kao specifičnoj kulturnoj regiji unutar Europe regija. Istarska se posebnost sada opisuje izrazima kao što su "multikulturalnost", "multietničnost", "istarski mikrokozmos", "svi istarski svjetovi", "istarska *convivenza*" (suživot), "kulturni mozaik" i sl. Ta je terminologija ujedno važnom sastavnicom istarske političke retorike: *Istra je višekulturna i višejezična regija. Višestoljetni plurietnički suživot u Istri rezultirao je stvaranjem takvog etničkog obilježja koji se iskazuje u istarskoj plurietničkoj autohtonosti. Istrijanstvo je svijest o pripadnosti slavenskog i latinskog stanovništva Istre zajedničkoj višekulturnoj realnosti Istre* (istaknula autorica; Programska deklaracija Istarskog demokratskog sabora 1995:92).

Također, raspadom socijalističke Jugoslavije zemljopisna je cjelina istarskoga poluotoka podijeljena i granicama sada samostalnih država Hrvatske i Slovenije. Postavljanje pitanja regionalnoga identiteta, kakvo se očituje u Istri, svakako nije izolirana pojava: takav je porast značaja regionalne pripadnosti osamdesetih godina 20. stoljeća bio zamjetljiv diljem Europe (Greverus 1996:104). Za taj su se fenomen uskoro počeli zanimati i antropolozi, tumačeći ga kao svojevrstan odgovor globalizaciji i metropolizaciji u supranacionalnoj Europskoj zajednici.⁷ Čini se, međutim, da je istarsko propitivanje identiteta bilo izravan odgovor novoj političkoj stvarnosti Republike Hrvatske.

Novinu u ovom ponovnom konstruiranju istarskoga identiteta predstavljala je činjenica da u promijenjenim političkim okolnostima "mit o Istri" više ne stvaraju "vanjski promatrači". Istrani u Istri, tako bi moglo glasiti i tumačenje istarskih političkih stranaka, sada postaju subjektima koji izlažu vlastitu kulturnu

⁷ *Europski regionalizmi sadašnjosti jesu pokreti u kojima se politički ističe pravo na jezik i narodnu pripadnost, na krajolik i kulturu života, na obilježje porijekla i kolektivno pamćenje, na to da se bez potrebitog opravdanja može biti poseban, drugačiji* (Lübbe 1995:38).

baštinu pred posjetitelje, a i sebe same. Stoga se suvremena retorika o istarskoj posebnosti može opisati i kao glas Saidovoga koloniziranoga podređenoga subjekta te u smislu rođenja Bhabhinoga postkolonijalnoga subjekta, koji uzvratno piše (*writes back*) pa time i osvaja pravo na vlastitu povijesnu samospoznaju. Taj je glas, međutim, odobrila istarska politička elita, a u prvom redu Istarski demokratski sabor (IDS), stranka regionalističke orijentacije, kojoj je ustanovljeni višestranački sustav osigurao legitimitet. Izravan utjecaj te stranke na kreiranje simbolike regionalnoga identiteta vidljiv je na primjeru istarske koze. Lik koze bio je zastupljen na pojedinim istarskim grbovima već u srednjem vijeku: njime se Istra predstavljala u doba mletačke vladavine, a tu su simboliku preuzeli i Habsburgovci da bi obilježili svoju dominaciju nad Istrom. U 19. stoljeću ovaj grb poprima nove konotacije: kozu su kao simbol prihvatili istarski talijanaši te je ona postala simbolom talijanaške, (protuslavenske) ideje u Istri (Vondraček-Mesar 1998/1999:14,20). Izuzetan porast popularnosti istarske koze uslijedio je nakon što ju je IDS devedesetih godina proglasio svojim zaštitnim znakom. Prihvatanje nekadašnjeg talijanaškoga simbola nailazilo je na negodovanje pojedinih poznavatelja prethodnih razdoblja istarske povijesti, koji su taj čin tumačili kao izražavanje separatističkih nakana IDS-a. No, kazivanja samih stanovnika Istre o kozi kao svojem simbolu pokazuju da je do devedesetih godina vrlo malo žitelja uopće povezivalo svoj zavičaj s tim likom te bilo svjesno prijašnjih poruka talijanaškoga grba. Stoga je grb bio otvoren za upisivanje novih značenja. Budući da se u propagandi IDS-a koza počela izjednačavati s regijom Istrom, označavajući, prema prihvaćenoj retorici, prirodnost i "autentičnost" regije te ustrajnost i marljivost njezinih ljudi, sam se simbol postupno neformalizirao (u smislu u kojem taj pojam koristi Jonas Frykman, 1995). Istrani su u liku koze prepoznali novi, sveistarski simbol, oznaku njihove razlikovnosti (pojavljivao se, naime, u sva tri dijela poluotoka, odijeljena političkim granicama), pa i u slučajevima kad nije bio povezan s političkim pitanjima. Tako se koza pojavila i na reklamama za Fantu, koje su se postavljale uz glavne istarske prometnice u ljeto 2000. godine i to, čini se, lišena bilo kakvih implikacija o nekom političkom, regionalističkom pitanju (istodobno je na takvim reklamama po Dalmaciji bio prikazan pas dalmatiner, a u Hrvatskom primorju galeb).

Lik koze poslužio je i IDS-ovim oponentima kao simbolički temelj na kojem su razvijali rat simbolima, u smislu glorificiranja i trijumfalnoga isticanja vlastitih te omalovažavanja i ignoriranja protivničkih simbola. Tako je HSP u Istri u političku arenu, kao simboličkoga antipoda IDS-ovoj kozi, uveo lik *boškarina*, autohtonoga istarskoga goveda. O tome svjedoči i citat iz *Glasa Istre* 18. listopada 1999. godine: *Đapić je, unatoč Jakovčićevim "modnim*

diktatima", u Istri došao u prepoznatljivom pravaškom crnom odijelu s kravatom na boškarine... Uoči političkih izbora 2000. godine po čitavoj su Istri osvanuli grafiti s prikazom boškarina i odgovarajućom porukom, poput primjera zabilježenoga u Pazinu: *Glasajmo za čovika, a ne za kozu! Istarski boškarin.*

Još jedan nezanemariv segment istarske svakodnevice koji je osnažio potražnju za stvaranjem prepoznatljivih istarskih simbola predstavlja turizam, posebice onaj njegov segment koji se naziva kulturnim turizmom. Nova se "istarska atmosfera", među ostalim, ogledala u novim, istarskim suvenirima i drugačijim razglednicama. I sami su Istrijani počeli stvarati vlastite, male priče o Istri, gradeći novi simbolički inventar na istarskoj ruralnoj baštini. No, niti ova nova interpretacija istarske baštine nije inzistirala na činjenici kulturne slojevitosti poluotoka. Radije, ponovno se naglasila jedinstvenost regije s razlikovnim, jasno određenim "autohtonim" tradicijskim nasljeđem. Stoga se motivi koji su proglašeni simbolima regionalnoga identiteta po svojim oblicima bitno ne razlikuju od simbolike kreirane nakon drugoga svjetskoga rata. Ono što se ipak bitno promijenilo u tom procesu je tumačenje ovih motiva: elementi povezani s istarskom ruralnom kulturom ne ističu se više u cilju evociranja Istre kao zemlje slavenskih seljaka, već kao regije koja obiluje tradicijskim bogatstvom kakvo nije sačuvano u kulturnom nasljeđu susjednih zajednica. Stoga se najčešće ističu oni elementi koji se tumače kao "izvorno istarski", "drevni", "autohtoni", "ukorijenjeni u istarsku burnu povijest". Takvima se, uz likove koze i *boškarina*, vide prikazi "istarske nošnje", i ovaj put lišene svih "stranih" utjecaja, modnih trendova i kupovnih materijala, "istarsko ognjišće" sa svim popratnim inventarom, *kažuni*, tradicijska glazbala *sopela* i *mih* i sl. To pozivanje na idealiziranu sliku istarske prošlosti iskazuje se i u samom pojmu kojim proizvođači suvenira s tradicijskim motivima opisuju svoje izdjelke: *izvorni istarski suveniri*.

Takvi se označitelji Istre i istarskoga danas susreću u svim prostorima koji se pozivaju na svoju utemeljenost u tradiciji, a posebice je to vidljivo u istarskim *oštarijama* i seoskim turizmima. Izlaganjem originalnih ili rekonstruiranih primjera istarske etnografske građe, vlasnici *oštarija* žele poručiti: *Izložili smo vam svoju, istarsku baštinu jer ste u istarskoj oštariji, u kojoj možete uživati u izvornom istarskom ambijentu i probati domaće istarske specijalitete!* (fotografija 6).

No, pojava tradicijskih motiva u istarskoj svakodnevici više nije ograničena samo na prostore u kojima su ti simboli izloženi pogledu javnosti: oni su, naime, vidljivi i u brojnim istarskim domaćinstvima. U tom slučaju oni postaju izrazom vlastitoga odnosa prema regiji pa tako tvore svojevrsne "oltariće